

ДЕНОТАТИВНЕ І КОНОТАТИВНЕ ЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Олександра Островська, Анетта Арцишевська

Львівський національний університет імені Івана Франка

(вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000)

Розглянуто проблему диференціації денотативного і конотативного компонента значення у реалізації категорії оцінки у художньому дискурсі.

Ключові слова: денотація, конотація, категорія оцінки, дискурс, значення, компонент.

Мета статті – визначити розбіжності у реалізації категорії оцінки з денотативним і конотативним значенням оцінки у художньому дискурсі.

Під денотативним компонентом значення ми розуміємо частину значення знака, яка відображає в узагальненій формі предмети і явища позамовної дійсності. Денотативний компонент містить у своїй основі поняття, яке характеризує позамовний об'єкт, відносність до предмета позамовного характеру – це основна риса денотативного компонента значення [8, с. 48].

Поняття може супроводжуватися конотацією – тими ознаками, які не включаючись у “поняття”, оточують його в мові через певні асоціації – пізнавальні емоційні, експресивні, стилеві. Тобто комплекс “поняття” слова та “конотація” є “прагматика” – функція мовного знака у мовленні.

Лінгвістичні словники по різному тлумачать термін “конотація”. З одного боку, “конотація” пояснюється, як “додаткове значення”, “додатковий зміст” мовного знака, його супутні семантичні або стилістичні відтінки. З іншого ж боку, їхня функціональна спрямованість визначається як створення “експресивно-оцінних обертонів”, що розшифровуються як надання висловлюванню “урочистості, грайливості, фамільярності”[3, с. 205] , тобто через поняття, які виходять за межі внутрішньомовних функцій словесного

знака, за межі власне лінгвістичної термінології. Різні тлумачення простежуємо і у двомовних словниках: “додатковий, побічний відтінок”.

До видів конотації переважно відносять: представлення, яке розуміють як суб’єктивні картини дійсності, що залежать від індивідуальних особливостей носія мови (досвіду, віку, наукової підготовки, тощо), чуттєві, емоційні компоненти; культурний компонент (залежність семантики знака від культурного середовища індивідуума, світогляду).

Наприклад, Й. Стернін розглядає конотацію як додаткову інформацію стосовно поняття, як частину значення, яка пов’язана з характеристикою ситуації спілкування, учасників акту спілкування, певного ставлення учасників акту комунікації до предмета мовлення. Конотація – частина системного значення основного знака [8, с. 89]. Г. Колшанський розуміє конотацію як нові компоненти змісту одиниць, які переважають початкове значення і виявляються у певному дискурсі [5, с. 50 – 52].

Під конотацією Е. Різелі розуміє таку стилістичну виразність, яку в спеціальній літературі називають: додатковий зміст, додатковий тон, обертон, підтекст, другий план. Стилiстична виразність визначається як спільнота думок, почуттів, волевиявлень, яку мовець формує не експліцитно, а шляхом формування контексту з комунікативно-стилістичним наміром викликати відповідні асоціації. Конотативному значенню Е. Різелі відводить область суб’єктивного, стилістичному – сферу об’єктивного [11].

Найконструктивнішим підходом до конотації, на наш погляд, є концепція І. Арнольда. Вона розглядає конотацію як частину системного значення знака. Конотація, як і будь-який інший компонент значення знака, може бути і мовленнєвою, okazіональною, але її сутність не обмежується ситуацією. Авторка зазначає, що інформація у мовленні може бути двох видів, тобто інформація, яка не пов’язана з актом комунікації, та інформація, пов’язана з умовами і учасниками комунікації [2, с. 107]. Остання належить до характеристики мовця, його оцінки предмета мовлення, емоційного ставлення до нього і до співрозмовника, і до ситуації спілкування. На думку І. Арнольд, можливими складовими лексичного значення слова в мовленні є: а) понятійний

зміст, який зазвичай називають предметно-логічним значенням (він входить до першої частини інформації, називає поняття і співвідноситься через поняття з дійсністю, яка становить предмет повідомлення); б) конотація, куди входять емоційний, експресивний та стилістичний компоненти значення і куди слід зачислити оцінний компонент, хоча він тісніше за інші компоненти пов'язаний з предметно-логічним значенням.

Конотативний компонент слова особливо важливий у породженні мовлення, оцінки ситуації у дискурсі, виборі слів, які збігаються за денотативним компонентом, але відрізняються за стилістичним забарвленням.

Зазначимо, що А. Філіпов відносить до конотації лише емоційно-стильовий семантичний зміст мовної одиниці, вважаючи, що оцінність у слові є елементом винятково денотативним, невіддільним від поняття, а експресивність слово набуває тільки в мовленні. Таке звуження поняття конотації, на наш погляд, неправомірне, оскільки оцінка може бути і елементом конотації, і елементом денотації. Конотація, як і денотація, може бути системною й оказіональною [9, с. 57].

Під емоційним компонентом конотації Й. Стернін розуміє вираження словом емоції, або почуття. Питання про співвідношення емоційного компонента конотації з денотацією вирішується по-різному [8, с. 94].

Зокрема, І. Арнольд припускає, що емоційний компонент утворюється на базі логіко-предметного змісту слів і характеризується тенденцією витіснити його або сильно модифікувати [1, с. 106]. На наш погляд, визнання емоційного або оцінного компонента елементом значення не компрометує ідею про об'єктивність мови, оскільки ці компоненти значення мають загальномовний характер і є об'єктивованим комунікативним колективом.

У семантиці експресивного слова поєднуються два макрокомпонента: денотативно-сигніфікативний (денотативно-сигніфікативний зміст), який здійснює зв'язок між мовним знаком і об'єктивною реальністю та конотативний (конотативний зміст) пов'язаний з відображенням сфери емоційно-психічної діяльності – почуттів, емоцій, емоційних переживань людини, суб'єктивних думок і суб'єктивних уявлень про реальні явища.

Денотативний і конотативний макрокомпоненти перебувають у відношенні ієрархічної субпідрядності: у семантиці конкретних слів один з них може функціонувати як її ядро, другий – як периферія. У такому випадку семему можна представити як структуру, що характеризується певними відношеннями між її денотативною і конотативною частинами.

Денотативний і конотативний зміст, кожен окремо, – це система мікрокомпонентів, або сем. До денотативного зміста зазвичай зачисляють такі семи:

- категоріальна – сема, яка вказує на належність окремого слова до певної частини мови, наприклад: “предметність” у іменників, “ознака” у прикметників, “дія” у дієслів і т.д.

- лексико-граматичні – семи, пов’язані з належністю кожного слова до лексико-граматичного розряду (наприклад, “особа” у іменників, “суб’єкт дії” у дієслів);

- власне лексичні – семи, які відображають "предмети" реального світу, не вказуючи на граматичну віднесеність слова; такі семи визначають місце кожного слова в лексико-семантичній системі мови – належність його до макро- і мікросистем [6, с. 76].

На думку Л. Резнікова, слова можуть передавати одне й те ж поняття, але відрізнятися чуттєво-емоційними відтінками, оскільки чуттєво-емоційні компоненти входять в усвідомлений зміст [7, с. 77]. Однозначно висловлюється про розмежування поняття та емоційних відтінків у змісті слова Д. Шмельов, мотивуючи це тим, що предметне значення слова, його понятійний зміст, якісно відрізняється від тих емоційних, експресивних і стилістичних моментів, які можуть бути пов’язані з цим словом [10, с. 250]. Емоційний компонент значення включають у конотацію також Н. Амосова, І. Гальперін, К. Левковська, В. Михайловська, Н. Павлова. Ми дотримуємось цього ж погляду.

Близькою до описаного розуміння конотації є інтерпретація підтексту як особливого оцінного або емоційного відтінку, доповнюючого до поняття, яке виражене значенням слова, але створюється на основі вживання у звичайних

ситуаціях або типом образності, що сформував це значення, або особливостями суспільного характеру, які породили значення.

Конотації як семантичні, так і стилістичні, співвідносяться з додатковими, нерелевантними ознаками денотата, які виявляються у дискурсі.

За спостереженнями В. Гака, структура значення слова може бути представлена трьома типами сем: архісеми, котрі представляють родові значення; диференціальні семи або видові значення; потенціальні семи – побічні і можливі характеристики денотата [4, с. 96].

Архісеми і диференційні семи є особливо частотними і релевантними при назві предмета. Проте вони не вичерпують усіх ознак денотата. Потенціальні семи представляють додаткові риси денотата, які не є обов'язковими для розпізнання одного видового поняття від іншого. У процесі актуалізації слова, при його стилістичному переосмисленні, вони виявляються прихованими від поверхневого погляду, для їхнього виявлення майже завжди потрібний спеціальний аналіз. У зв'язку з цим їх можна кваліфікувати як потенційні семи, хоча, по суті, всі компоненти семантичної структури слова у мові знаходяться в сфері потенції.

Ми вживаємо терміни “стилістична конотація” і “потенційна сема”, як робочі. Наприклад: стилістичною конотацією англійського іменника (*hell*) у значенні місцезнаходження нечистої сили і покарання грішників (*The place of punishment of the wicked after death: the abode of evil and condemned spirits*: [12, p.420] вважається той його додатковий негативно-емоційний зміст, який вказує наявність у мовній системі низки негативно емоційно-забарвлених фразеологізмів типу: *go to hell*, *hell with you*, закріплене мовним узусом вживання іменника *hell* у функції окликів (1) та емоційно-підсилювального інтенсифікатора (2).

- 1) “*Hell, no*”, *Wadleigh said. “If I couldn't do better than ninety-nine percent of those bums out there, I'd shoot myself”* [2p.180]; 2) “*You're troubled, aren't you*”. “*Yes*”, *Nim admitted, “troubled as hell”* [1, p. 36]. У цьому випадку очевидно, що конотативний негативно-емоційний зміст нейтрального іменника *hell* знаходить своє відображення в його семантичній структурі

на рівні потенційних сем, про що свідчать стійкі, закріплені мовним узусом, вживання цього слова, де негативно-емоційне значення виявляє ведучий.

Отже, якщо значення є засобом відображення предметів і явищ навколишньої дійсності, то конотацію можна визначити як притаманне слову доповнююче значення, яке базується на постійних асоціативних зв'язках, спричинених його предметним значенням. Саме воно реалізує категорію оцінки у художньому дискурсі, оскільки оцінка як елемент семантичної структури лексичних одиниць вносить той додатковий зміст, що надає значенню експресивного забарвлення.

1. *Арнольд И. В.* Стилистика современного английского языка – Л., 1973. – 303 с.
2. *Арнольд И. В.* Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования). – М.: Просвещение, 1990 – 300 с.
3. *Ахманова О. С.* Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1966. – 606 с.
4. *Гак В. Г.* К проблеме гносеологических аспектов семантики слова // Вопросы описания лексико-семантической системы языка. – М.: Наука, 1971 – 96 с.
5. *Колианский Г. В.* Соотношение субъективных и объективных фактов в языке. – М.: Наука, 1975 – 231с.
6. *Лукенчук А. В.* Прикметники оцінки в сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови”. – Львів, 1993 – 16 с.
7. *Резников Л. О.* Понятие и слово. – Л.: Наука, 1958. – 180 с.
8. *Стернин Й. А.* Проблемы анализа структуры значения слова. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун – та, 1979. – 154 с.
9. *Филиппов А. В.* К проблеме лексической коннотации // Вопросы языкознания. – М.: 1978. – № 1. – 57 с.

10. *Шмелев Д. Н.* Проблемы семантического анализа лексики. – М.а: Наука, 1973. – 280 с.
11. *Riesel E.* Aus der Werstatt für Stilkundliche Wortschatzarbeit, Eine Sonderveroffentlichung der Zeitschrift Sprachpflege// Leipzig, 1964. – 258 S.
12. Webster's Desk Dictionary of the English Language. New York: Portland House, 1990.

Ілюстративний матеріал

1. *Hailey Arthur.* Overload. - New York, 1986. – 500 p.
2. *Shaw Irwing.* Evening in Byzantium.- London, 1976. – 284 p.

DENOTATIVE AND CONNOTATIVE COMPONENTS OF MEANINGS IN THE REALIZATION OF THE CATEGORY OF EVALUATION IN DISCOURSE

Oleksandra Ostrovska, Anetta Artsyshevska

The Ivan Franko National University of Lviv

(1, Universytetska St., Lviv, 79000)

The article deals with the problem of differentiation of denotative and connotative components of meanings in the realization of the category of evaluation in discourse.

Key words: denotation, connotation, category of evaluation, discourse, meanings, component.

ДЕНОТАТИВНЫЕ И КОННОТАТИВНЫЕ ЗНАЧЕНИЯ КАТЕГОРИИ ОЦЕНКИ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ

Александра Островская, Анетта Арцишевская

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

(ул. Университетская 1, г. Львов, 79000)

Рассмотрена проблема дифференциации денотативных и коннотативных компонентов значения в реализации категории оценки в художественном дискурсе.

Ключевые слова: денотация, коннотация, категория оценки, дискурс, значения, компонент.

Стаття надійшла до редколегії 03. 12. 2009

Прийнята до друку 10. 12. 2009